

Το θρησκευτικό συναίσθημα στο αρχαίο ελληνικό στρατεύμα.

Γράφει ο Αντιστράτηγος ε. α. Θεόκλητος Ρουσάκης.
Επίτιμος Διοικητής του Β' Σώματος Στρατού.

Προκειμένου να καταδείξουμε την πηγαία και βαθύτατη σχέση του στρατεύματος με την θρησκεία διαχρονικά θα προσπαθήσουμε να καταγράψουμε πληροφορίες και ιστορικά στοιχεία έχοντας ως πηγές αρχαιολογικά ευρήματα αλλά και ιστορικά και φιλολογικά κείμενα από την ιστορία των πόλεων - κρατών της Αρχαίας Ελλάδος. Επιγραμματικά λοιπόν θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι οι σχέσεις του στρατού με τη θρησκεία και ήταν ιδιαίτερα στενές σε όλες τις φάσεις λειτουργίας του στρατεύματος, τόσο κατά τη διάρκεια ειρηνικών περιόδων όσο και κατά τη διάρκεια πολεμικών επιχειρήσεων.

Στην αρχαία Αθήνα οι νέοι με το ξεκίνημα της στρατιωτικής τους θητείας κρατώντας τα όπλα τους έδιναν τον όρκο στο ναό της θεάς Αγλαύρου στην Ακρόπολη, με τα εξής λόγια:

«Οὐ καταισχνῶ τὰ ὄπλα,..... ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὀσίων,.....Καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω. Ἱστορες θεοὶ.....

Οι καταγραφές του Ξενοφώντος για την Αρχαία Σπάρτη για παράδειγμα, αναφέρουν ότι πριν την εκκίνηση για κάποια εκστρατεία, αναπέμπονταν προσευχές και προσφερόταν θυσίες στους θεούς

προκειμένου να εφελευσθεί η βοήθειά τους για την αίσια έκβαση των επιχειρήσεων. Ο Θουκυδίδη περιγράφει για την αρχαία Αθήνα ότι πριν την αναχώρηση του στόλου για την επιχείρηση κατά των Συρακουσών αναπέμπονταν **σπονδές και προσευχές**.

Χαρακτηριστικό περιστατικό δε αυτής της ισχυράς πίστης τους περιγράφεται από τον Ηρόδοτο κατά την στάση των Σπαρτιατών λίγο πριν τη Μάχη των Πλαταιών. Σύμφωνα με τη διήγηση οι Σπαρτιάτες έτοιμοι παρατεταγμένοι σε θέση μάχης, ο βασιλιάς λίγο πιο πίσω να επιτελεί θυσία και να σφάζει το θύμα. Τα σπλάχνα όμως δεν δείχνουν καλά σημάδια, η θυσία πρέπει να επαναληφθεί δύο και τρεις και τέσσερις φορές, ωστόσο το περσικό ιππικό προελαύνει και οι αρκετοί Σπαρτιάτες πέφτουν ήδη νεκροί. Οι υπόλοιποι μένουν ακίνητοι με τις ασπίδες στο έδαφος χωρίς καν να προφυλαχτούν από την επίθεση των Περσών περιμένοντας το σήμα των θεών. Επιτέλους τα σημάδια γίνονται ευνοϊκά στη θυσία και τότε μόνο οι Σπαρτιάτες σηκώνουν τις ασπίδες τους, τραβούν τα ξίφη και κατατροπώνουν τον εχθρό. (ΗΡΟΔΟΤΟΥ, Θ, 61-62)

Μετά το τέλος των επιχειρήσεων, ιδίως όταν αυτές ήταν νικηφόρες, ο νικητής στρατός επιστρέφοντας στην πόλη κατευθυνόταν στο ναό όπου πρόσφεραν ευχαριστήρια θυσία τραγουδώντας έναν ύμνο, τον θρίαμβο, προκειμένου να εκφρασθεί η πεποίθηση ότι το αποτέλεσμα της νίκης οφειλόταν στη συνδρομή των θεών. Με τα λάφυρα του πολέμου έφτιαχναν το "**τρόπαιον**", το οποίο συμβόλιζε τη νίκη και το αφιέρωναν στους θεούς για να τους ευχαριστήσουν που τους βοήθησαν στην αίσια έκβαση της μάχης.

Ένα ακόμη ενδεικτικό στοιχείο της βαθιάς θρησκευτικότητας των Αρχαίων Ελλήνων και ένα από τα ιερότερα καθήκοντά τους στον πόλεμο, ήταν η ταφή των νεκρών με τα έθιμα και τις τιμές που όριζε η θρησκεία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της **Ναυμαχία** που διεξήχθη το **406 πχ** στις Αργινούσες, μεταξύ Λέσβου και Μικρασιατικών παραλίων στην εκπνοή του Πελοποννησιακού Πολέμου, μεταξύ **οκτώ Αθηναίων στρατηγών** που ηγούντο 155 τριήρων και του **Σπαρτιάτη Καλλικρατίδα** που ηγείτο 120 τριήρων. Η ναυμαχία έληξε με νίκη των Αθηναϊκών δυνάμεων απέναντι στους Σπαρτιάτες. **Όμως η νίκη αμαυρώθηκε από την εκτέλεση, μετά από δίκη, των νικητών Αθηναίων στρατηγών** μόλις επέστρεψαν στην Αθήνα. Τούτο διότι κατηγορήθηκαν επειδή **δεν διέσωσαν τους ναυαγούς και δεν περισυνέλλεξαν τις**

σωρούς των περίπου 5.000 συμπολεμιστών τους ως όφειλαν. Αυτή η αντίδραση των Αθηναίων πολιτών ήταν απόλυτα συμβατή με τις αξίες και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των αρχαίων Ελλήνων .

Πέραν της ιερότητας της ταφής των νεκρών του πολέμου, θεωρείτο ιερή υποχρέωση και η προστασία σημαντικών προσώπων του εχθρού που συλλαμβάνοντο αιχμάλωτοι όπως ιερέων, πρέσβων αγγελιοφόρων, αλλά και η προστασία ιερών αντικειμένων, ναών, μαντείων, τεμένων και άλλων εγκαταστάσεων που σχετίζονται με τη λατρεία των Θεών.

Βέβαια σε όλο το φάσμα αυτών των θρησκευτικών εκδηλώσεων που σχετίζονται με τον πόλεμο και τις εκστρατείες διαπιστώνουμε την έντονη παρουσία των μάντεων. **Κανένα ελληνικό στρατεύμα δεν εκστράτευε χωρίς να συνοδεύεται από τουλάχιστον ένα μάντη. Κανένας στρατηγός δεν ξεκινούσε μια μάχη αν δεν συμβουλευόταν πρώτα το μάντη του.** Είναι εντυπωσιακό ότι ο Αισχύλος είχε επινοήσει και τον ειδικό όρο "στρατομάντις" για τους μάντης που βρισκόταν στην υπηρεσία του στρατεύματος. (Αισχύλου, Αγαμέμνων ,123)

Ο Τειρεσίας, ο επίσημος σύμβουλος των βασιλέων της Θήβας που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στον μύθο του Λαΐου και του Οιδίποδα, ο μάντης Κάλχας στον Τρωικό Πόλεμο, ο μάντης Θέοκλος των Μεσσηνίων στον Β΄ Μεσσηνιακό Πόλεμο, ο μάντης των Ελλήνων Ευφραντίδης κατά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, οι μάντιες Θεαίνετος και Στιλβίδης στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, ο Αρίστανδρος του Μ. Αλεξάνδρου, είναι μερικοί από αυτούς που διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στους πολέμους που συμμετείχαν. Η σπουδή με την οποία δε, αντιμετώπιζαν τα αρχαία ελληνικά στρατεύματα τις προβλέψεις των μάντεων αλλά και η γενικευμένη παρουσία τους στις επιχειρήσεις είναι η **απόδειξη της βαθιάς θρησκευτικότητάς τους και της πίστης τους ότι οι θεοί συμμετέχουν ενεργά στην έκβαση των πολέμων μέσω των αντιπροσώπων τους στη γη που είναι οι μάντιες.**

Ο μεγάλος σεβασμός και η πίστη που είχαν τα στρατεύματα των αρχαίων Ελλήνων στους Θεούς εκδηλώνονταν απερίφραστα και προς τους αντιπροσώπους τους, **που ήταν οι μάντιες και οι ιερείς τους,** τους οποίους θεωρούσαν αναπόσπαστο στοιχείο του στρατεύματος. Έτσι λοιπόν βλέπουμε τους μάντιες και τους ιερείς να μην περιορίζονται μόνο στο θρησκευτικό τους ρόλο αλλά να έχουν λόγο και σε **θέματα στρατηγικής, διοίκησης στη μάχη ή ακόμη και ως αντιπρόσωποι σε**

διπλωματικές διαβουλεύσεις με αντίπαλες δυνάμεις. Επιπρόσθετα υπάρχουν πολλές ιστορικές αλλά και αρχαιολογικές καταγραφές συμμετοχής των μάντεων ως πολεμιστών στο πλευρό των στρατηγών τους, παρά του ότι το έργο τους ήταν καθαρά θρησκευτικό. Χαρακτηριστική περίπτωση, αναφερόμενη από τον Ηρόδοτο (ΗΡΟΔΟΤΟΥ , Ζ, 221,228), του μάντη Μεγιστέα να μάχεται και να πεθαίνει στο πλευρό του Λεωνίδα στη μάχη των Θερμοπυλών, του μάντη Αγία που σύμφωνα με τον Πλούταρχο σκοτώνεται κατά τον Βοιωτικό Πόλεμο στο πεδίο της μάχης στην Αλίαρτο στο πλευρό του Στρατηγού της Σπάρτη Λύσανδρου (ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ , Λύσανδρος).

Τέλος πλην των μάντεων που συμμετέχουν στη θρησκευτική λειτουργία του στρατεύματος και ακολουθούν τα στρατεύματα στις εκστρατείες πρέπει να μνημονεύσουμε και ένα άλλο είδος θρησκευτικού λειτουργού που ήταν οι **“πυρφόροι”**. Οι πυρφόροι ήταν εκείνοι οι ιερείς που άναβαν τις φωτιές στους βωμούς που επρόκειτο να γίνουν οι θυσίες. Οι πυρφόροι ως ιερείς θεωρούνταν στον πόλεμο ιεροί και απαραβίαστοι και εκτός από το άναμμα και την προετοιμασία του βωμού για τη θυσία ήταν αυτοί που μετέφεραν την ιερή φλόγα και προπορευόταν του στρατεύματος.

Κλείνοντας θα πρέπει να αναφερθούμε και σε μια ακόμη θρησκευτική εκδήλωση του αρχαίου ελληνικού στρατεύματος που συνδέεται με τον **Παιάνα**. Πρόκειται για το θρησκευτικό άσμα ή ύμνο που έψαλλαν οι στρατιώτες είτε προ της μάχης προς τον Απόλλωνα συνήθως ή τον Άρη που λεγόταν **“εμβατήριον”** ή μετά τη μάχη προς τον Απόλλωνα που λεγόταν **“επινίκιος”**, όταν τον ευχαριστούσαν για τη νίκη. Ο Παιάνας λειτουργούσε ως **“ μια δημόσια άσκηση ευλαβίας”** (**G.E.Muller**) αλλά και ταυτόχρονα μια τεχνική εξύψωσης του ηθικού και ενθάρρυνσης των στρατευμάτων για να αποβάλουν το αίσθημα του φόβου και του άγχους της επικείμενης μάχης.

Συμπερασματικά μπορούμε να συνοψίσουμε ότι το στράτευμα των αρχαίων πόλεων - κρατών διακατείχετο από βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα και θεωρείτο δεδομένο ότι, για κάθε πολεμική επιχείρηση ή εκστρατεία η **“έγκριση των θεών” ήταν απαραίτητη για την επιτυχή έκβαση της εκστρατείας ή του πολεμικού εγχειρήματος. Εξ αυτού απορρέει και ο ιδιαίτερος ρόλος που επιτελούσαν οι εκπρόσωποι των θεών στο στράτευμα που ήταν οι μάντεις κυρίως αλλά και οι ιερείς. Από την εκτίμηση και το σεβασμό που είχε το στράτευμα προς το**

θεσμικό ρόλο του μάντη, απορρέει και το γεγονός ότι πέραν των θρησκευτικών τους καθηκόντων, οι μάντεις σε πολλές περιπτώσεις συμμετείχαν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, είτε σε επίπεδο λήψης απόφασης, είτε σε επίπεδο στρατηγικής και τεχνικής σχεδίασης της διεξαγωγής της μάχης, είτε ως απλοί μαχητές δίπλα στον στρατηγό τους, είτε και ως διαπραγματευτές σε διπλωματικές διαβουλεύσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων στρατευμάτων.

**Αντιστράτηγος ε. α. Θεόκλητος Ρουσάκης.
Επίτιμος Διοικητής του Β΄ Σώματος Στρατού.**